

UDK 929.7 (497.5 Križevci) "04/14"

94 (497.5 Križevci) "04/14"

Pregledni rad

Primljeno: 19. studenog 2007.

Prihvaćeno za tisak: 16. lipnja 2008.

Plemstvo Križevačke županije u srednjem vijeku – uvod u problematiku i historiografski pregled

Marko Jerković

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Borongajska cesta 83d

10000 Zagreb

Republika Hrvatska

U prvom dijelu rada upozorava se na temeljna pitanja koja se trebaju uzeti u obzir prilikom proučavanja ne samo plemstva Križevačke županije, nego i te društvene skupine općenito. Daje se široki kontekst unutar kojeg započinju istraživanja plemstva srednjovjekovne Križevačke županije te se upozorava na potrebu povijesno-antropološkoga pristupa u istraživanju te problematike, po uzoru na francuskog povjesničara Georgesa Dubya i mađarskog Erika Fügedija. Također, ukazuje se da mikroistraživanja plemstva omogućavaju jasnije razumijevanje društvene stvarnosti određenog povijesnoga područja. U drugom dijelu prikazuje se stupanj istraženosti s obzirom na historiografiju koja se na izravan način ili usputno bavila proučavanjem plemstva Križevačke županije. Historiografski pregled, odnosno drugi dio članka, podijeljen je na tri poglavlja. U prvom se daje pregled radova koji su izravno ili neizravno proučavali plemstvo Križevačke županije. Nastoji se ustanoviti koji su krajevi srednjovjekovne Križevačke županije s obzirom na problematiku plemstva u historiografiji najviše obrađeni te koja su pitanja povjesničare najviše zanimala. U drugom poglavlju, radi komparacije donosi se pregled najvažnijih radova o plemstvu okolnih područja. U trećem poglavlju prikazuju se priručnici koji mogu poslužiti za proučavanje plemstva Križevačke županije. U trećem dijelu rada rezimira se stupanj istraženosti i iznose zaključni komentari.

Ključne riječi: srednji vijek, Križevačka županija, plemstvo

I. Kontekst istraživanja – na tragu mikropovijesti

Pitanja vezana uz srednjovjekovno plemstvo odražavaju kompleksnu problematiku koja ulazi u sklop istraživanja društvenih procesa tog razdoblja. Osnovna pitanja koja se postavljaju pri istraživanju srednjovjekovnoga plemstva jesu: što je to plemstvo uopće, odnosno što je u srednjovjekovnom sustavu vrijednosti značilo biti plemić, na koji način se postajalo plemićem, koji je bio udio onih koji su smatrani plemi-

ćima unutar društvenoga sustava pojedinoga povijesnoga područja, kolika je bila ekonomska moć plemstva, kako su sami plemići doživljavali svoje *plemstvo*, kako su gledali jedni na druge te kako su se predstavljali prema vanjskom svijetu. U skupinu osnovnih pitanja vezanih uz srednjovjekovno plemstvo pripada i pitanje o njihovu podrijetlu te prema kojim je obiteljskim načelima ono funkcioniralo. Na ta pitanja ne mogu se dati odgovori koji bi bili identični za sva povijesna područja jer je plemstvo različitih regija ili država bilo određeno različitim društvenim iskustvom, što je nužno uvjetovalo specifične okolnosti razvoja i položaj te društvene skupine. S druge strane, pogrešno bi bilo pretpostaviti da je plemstvo pojedinoga povijesnoga kraja bilo izolirano od širih društvenih kretanja i da je njegov razvoj stajao izvan širih društvenih sklopova i procesa. Do valjanih zaključaka može se doći tek uspoređivanjem specifičnosti društvenih kretanja koja su se odvijala na različitim povijesnim područjima u istim ili različitim razdobljima.¹

Plemstvo srednjovjekovnog Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva također je bilo određeno brojnim specifičnostima, ali njegove se karakteristike nužno moraju promotriti u kontekstu općih društvenih, ekonomskih i političkih procesa koji su se odvijali na europskoj razini. U proučavanju ugarskoga plemstva i plemstva hrvatskih zemalja (Slavonije te Hrvatske i Dalmacije), valja krenuti od shvaćanja da su i srednjovjekovna Ugarska, ali i hrvatske zemlje pripadale kategoriji «zemalja brojnog plemstva». To znači da su navedene zemlje pripadale krugu onih u kojima je udio plemstva iznosio 1-5 %, ili čak do 10 % od ukupnoga broja stanovništva, za razliku od uobičajenog postotka, koji je u većini srednjovjekovnih zemalja iznosio manje od 1 % ukupnog stanovništva.² Ovdje valja istaknuti da svrstavanje Ugarske i hrvatskih zemalja u istu kategoriju s obzirom na broj plemića, ne znači i istovjetnost društvenih odnosa u njima, nego otvara daljnju problematiku pronalaženja specifičnosti i sličnosti društvenih odnosa u njima.³

Istovjetnost društvenih odnosa ne treba pretpostaviti niti kada govorimo o hrvat-

¹ O tim pitanjima vidi npr.: Damir KARBIĆ, «Plemstvo – definicija, vrste, uloga», *Povijesni prilozi*, 25./31., 2006., 11.-21.

² O ovome više vidi: ISTI, «Hrvatski plemićki rod i običajno pravo. Pokušaj analize», *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 16., 1998., 73.-74. Autor objašnjava da je veći postotak plemstva u ukupnom broju stanovništva bio karakterističan za one europske zemlje u kojima je plemstvo bilo organizirano na temelju rodova. Navodi i neke primjere zemalja u kojima je plemstvo bilo organizirano na taj način: Škotska, Irska, Bretagna, Španjolska, Poljska, Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo, itd. Ovdje treba istaknuti da je npr. u srednjovjekovnoj Poljskoj broj plemića s vremenom sve više rastao pa je u ranomodernom razdoblju iznosio 8-12 % od ukupnog broja stanovništva. O tome više vidi: Antoni GAŚSIOROWSKI, «Research into medieval Polish nobility. Introduction», u: ISTI (ur.), *The Polish nobility in the Middle Ages*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź, 1984., 7. O istom vidi i: Marko JERKOVIĆ, «Poljsko plemstvo u srednjem vijeku – stupanj istraženosti i sličnost problematike s hrvatskom historiografijom», *Lucius – Zbornik radova Društva studenata povijesti «Ivan Lučić-Lucius»* (dalje: *Lucius*), 4.-5., 2004., 12.

³ U budućim istraživanjima «zemalja brojnog plemstva» naglasak bi trebao biti upravo na proučavanju njihova plemstva u širem kontekstu razvoja tih zemalja, uspoređujući karakteristike plemstva sa što je više moguće različitih područja i krajeva koji su pripadali navedenoj kategoriji. Osim toga, istraživanja bi trebala uključivati i usporedbu sa zemljama koje nisu imale toliki broj plemića unutar svog društvenoga sastava.

skim područjima, već bi radije valjalo postaviti pitanje koliko je položaj pojedinih društvenih skupina u određenoj regiji bio određen procesima koji svoje korijene imaju upravo u tom kraju, a koliko su društvena kretanja u ostalim, ne samo hrvatskim i ugarskim krajevima, nego i europskim općenito, ostavila traga na to područje. Uzevši u obzir navedene napomene, može se početi istraživati društvena povijest pojedinoga kraja, odnosno manje teritorijalne jedinice unutar Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. U tom kontekstu, u ovom radu nastoje se postaviti temelji za šira istraživanja društvene povijesti srednjovjekovne Slavonije,⁴ i to proučavanjem plemstva srednjovjekovne Križevačke županije (*comitatus Crisiensis*), teritorijalno-upravne jedinice, čija izvorna građa omogućava istraživanja njezina plemstva.⁵

Poticaj za proučavanje plemstva manje teritorijalne jedinice došao je nakon upoznavanja istraživanja Georgesa Dubyja, koja su se odnosila na francusku regiju Mâconnais, i Erika Fügedija, mađarskoga povjesničara, koji je, među ostalim temama, proučavao i plemićki rod Elefánthyja iz njitranske županije (Gornja Ugarska, današnja Slovačka). Njih dvojica, proučavajući plemstvo određene regije, nastojali su rekonstruirati ne samo pravni položaj i obiteljske strukture plemstva, nego i svijest, mentalitet i svakodnevnicu plemstva regije koju su proučavali.⁶ Njihova istraživanja navode na razmišljanje o tome kako primijeniti takav, povijesno-antropološki pristup⁷ i u istraživanju hrvatske povijesti. Kao što je već rečeno, mikrocjelina obuhvaćena ovim istraživanjem jest srednjovjekovna Križevačka županija. Njezino je plemićko društvo

⁴ Pod srednjovjekovnom Slavonijom ovdje se podrazumijeva područje današnje središnje i sjeverne Hrvatske. Rasprostirala se od planine Gvozd na zapadu, do Drave kod Varaždina na sjeveru i do Požeškoga gorja na istoku. Obuhvaćala je, također, i današnju sjeverozapadnu Bosnu. O takvom definiranju Slavonije u srednjem vijeku vidi: Stanko ANDRIĆ, "Studenti iz slavonsko-srijemskog međuriječja na zapadnim sveučilištima u srednjem vijeku", *Croatia Christiana periodica* (dalje CCP), 37., 1996., 117.

⁵ Izgled i rasprostiranje te županije vidi na interaktivnoj karti Pála Engela *Hungary in the Late Middle Ages* (CD-ROM izdanje), Budimpešta, 2001. O toj karti, koja je od neprocjenive važnosti za proučavanje raznih aspekata povijesti Ugarske i Slavonije, vidi i poglavlje o priručnicima za proučavanje plemstva u drugom dijelu ovog rada.

⁶ To je ponajprije Dubyjeva knjiga *La société aux XIe et XIIe siècles dans la région mâconnaise*, Paris, 1953.; autorizirani engleski sažetak više dijelova te knjige vidi u Dubyjevom članku "The Nobility in Eleventh- and Twelfth-Century Mâconnais", u: Frederic L. CHEYETTE (ur.), *Lordship and Community in Medieval Europe*, New York, 1968., 137-155. te o zborniku Dubyjevih rasprava *The Chivalrous Society*, Berkeley-Los Angeles-London, 1977. Od Fügedijevih djela mislim prvenstveno na knjigu *The Elefánthy – The Hungarian Nobleman and His Kindred*, Budimpešta, 1998. To je zapravo engleski prijevod autorove knjige (originalno objavljene pod nazivom *Az Elefánthyak. A középkori magyar nemes és klánja*, Budimpešta, 1992.), koji je uredio Damir Karbić, a predgovor napisao János M. Bak, i koji zapravo predstavlja znatno poboljšan tekst naspram originala (dodan je određen broj bilježaka, citati s ključnim dijelovima isprava, i sl.). U svojim djelima Duby je postavio temelje za povijesno-antropološki pristup proučavanju plemstva zapadne Europe, a Fügedi je u navedenoj knjizi postavio temelje za isti pristup u proučavanju ugarskoga plemstva. U proučavanju plemstva različitih regija treba kombinirati i Fügedijevu i Dubyjevu metodologiju jer je prvi proučavao samo jedan rod, a drugi plemićko (zapravo viteško) društvo Mâconnaisa u globalu, tj. ne ograničavajući se samo na jednu plemićku obitelj, iako na temelju detaljne analize pojedinih obitelji, pa se upravo zbog te različitosti pristupa rezultati njihovih istraživanja plemićkih društava različitih europskih krajeva znatno nadopunjuju.

⁷ O najvažnijim istraživanjima na području povijesne antropologije i dostignućima na tom polju istraživanja vidi: E. FÜGEDI, *The Elefánthy*, poglavlje "Historical Anthropology", 6.-8.

proučavano, ali ne dovoljno, te zato i predstavlja izazovnu temu za istraživanje. A da bi se moglo krenuti u detaljnija proučavanja plemstva navedene županije, potrebno je prije svega dobiti uvid u stanje historiografije koja se bavila tom problematikom. Tako se u ovom radu prikazuje stupanj istraženosti plemstva srednjovjekovne Križevačke županije, odnosno razina do koje se došlo u istraživanju te društvene skupine, a radi započinjanja sustavnih istraživanja toga problema, koja će s vremenom omogućiti komparativne studije, odnosno usporedbu s poviješću plemstva drugih krajeva.⁸

⁸ Prilikom istraživanja plemstva Križevačke županije korisna je i upotreba strane literature o plemstvu i one literature koja se bavila plemstvom Hrvatske i Dalmacije, ali se zbog njihove opsežnosti ovdje ne prikazuju. Stranu literaturu potrebno je konzultirati da bi se metode istraživanja i zaključci stranih autora vezanih uz proučavanje plemstva primijenili u istraživanju plemstva Križevačke županije. Komparacija društvenih procesa koji su se odvijali u srednjovjekovnim slavonskim županijama s onima u različitim dijelovima Europe, osigurava, s jedne strane, studije pojedinih društvenih skupina na mikrorazini, a s druge strane uklopanje pojedinih društvenih pojava i procesa karakterističnih za manju regiju u šire europske sklopove i civilizacijske tokove. Ovdje bih upozorio da se u budućim istraživanjima slavonskog plemstva nužno moraju uzeti u obzir djela poput zbirke radova *The Medieval Nobility*, Amsterdam-New York-Oxford, 1979., koju je priredio Timothy Reuter, zbirke *Nobles and Nobility in Medieval Europe. Concepts, Origins, Transformations*, Woodbridge, 2000., koju je uredila Anne J. Duggan, već spomenute monografije Erika Fügedija o plemićkom rodu Elefánthija, spomenutih studija Georgesa Dubya o viteškom društvu Máconnaisa, knjige Martyna Radyja, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, London, 2000., u kojoj je obrađena tematika društvenog položaja plemstva i njegova povezanost s posjedima. Osim njih, za tematiku plemstva Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva od velike je važnosti i knjiga Pála Engela *The Realm of St. Stephen – A History of Medieval Hungary, 895.-1526.*, London – New York, 2001. To je zapravo sinteza, ali poseban je naglasak stavljen na proučavanje društva te u kontekstu toga i plemstva. Također, u obzir valja uzeti i radove (ukupno jedanaest) objavljene kao posebni *dossier* u časopisu *East Central Europe – L'Europe du Centre-Est – Eine wissenschaftliche Zeitschrift* (dalje *East Central Europe*), 29./1.-2., 2002., koji su se bavili različitim pitanjima vezanim uz plemstvo srednje Europe (uključujući plemstvo Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva). Radovi u tom *dossieru* su se bavili položajem srednjeg i nižeg plemstva toga područja, kondicionalnim plemstvom, velikaškim rodovima, terminologijom, dalmatinskim plemstvom 11. i 12. stoljeća, itd. Ta djela otvorila su i razradila širok spektar različitih pitanja – od podrijetla plemstva pojedine regije do pitanja mentaliteta i plemićke samosvijesti. Ponudila su i metodološka načela prema kojima se trebaju ravnati i istraživanja slavonskoga srednjovjekovnoga plemstva. Naravno, navedena djela samo su primjeri strane literature. Također, literatura zanimljiva za komparaciju i metodološke obrasce jest i ona koja se bavila proučavanjem plemstva srednjovjekovne Hrvatske i Dalmacije. Ti radovi također nisu prikazani u ovom pregledu historiografije, ali ovdje upozoravam da je potrebno rabiti djela poput doktorske disertacije Damira Karbića o plemićkom rodu Šubića: *The Šubići of Bribir (A Case Study of a Croatian Medieval Kindred)*, Budimpešta, 2000. (doktorska disertacija izrađena na: Central European University, Department of Medieval Studies), disertacije Ivana Jurkovića o sudbini hrvatskih plemićkih obitelji u vrijeme turskoga prodora na hrvatska područja: *The Fate of the Croatian Noble Families in the Face of Ottoman Advance*, Budimpešta, 2004. (doktorska disertacija izrađena na: Central European University, Department of Medieval Studies), disertacije Ante Birina, *Knez Nelipac i hrvatski velikaški rod Nelipčića*, Zagreb, 2006. (doktorska disertacija izrađena na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu), knjige Tomislava Raukara, *Seljak i plemić hrvatskoga srednjovjekovlja*, Zagreb, 2002., i one Zdenke Janeković Römer *Okvir slobode. Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*, Zagreb-Dubrovnik, 1999. itd. U tu skupinu svakako valja uvrstiti i radove s dostignućima slovenskih medievista koji su obradili plemićke obitelji djelomično važne i za hrvatsku povijest – npr. Peter ŠTIH, *Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem, Razprave Filozofske fakultete*, Ljubljana, 1994., ili Andrej KOMAC, *Od mejne grofije do dežele (Ulrik III. Spanheim in Kranjska v 13. stoletju)*, Ljubljana, 2006. Ovi navedeni, ali i slični radovi otvorili su različita pitanja vezana uz podrijetlo plemstva, strukturu plemićkih rodova u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, prostorna kretanja plemstva, njegov pravni položaj itd.

Ideja za rad i njegov kostur nastali su prilikom mojih dosadašnjih proučavanja plemstva Križevačke županije – bila su to istraživanja započeta prilikom izrade diplomskog rada kojima je identificirano stotinjak plemićkih obitelji u razdoblju od 1342. do 1382. godine te ustanovljeni središnji i nasljedni te stečeni posjedi tih obitelji.⁹ U tim su istraživanjima utvrđena i metodološka načela i tipologija rada za istraživanja te društvene skupine, a osobito se nastojalo da se unutar široko postavljenoga konteksta prouči jedna društvena skupina na mikrorazini. To istraživanje i dalje traje i širi se na ostala razdoblja srednjovjekovnog razvoja plemstva Križevačke županije, što će omogućiti ne samo donošenje zaključaka koji će rasvijetliti povijest plemstva navedenoga kraja, nego i upozoriti na procese koji su oblikovali društvenu stvarnost srednjovjekovne Slavonije općenito.¹⁰

II. Historiografija

Za proučavanje plemstva srednjovjekovne križevačke županije ne raspolažemo velikim brojem radova pa se u ovom pregledu historiografije upozorava ne samo na radove kojima je osnovna tematika bila vezana uz tu društvenu skupinu, nego i na radove koji su ovu temu obuhvaćali usputno. Upozorava se i na radove koji se mogu uzeti u obzir pri komparativnim istraživanjima plemstva navedenoga kraja te na neke važnije radove koji su se bavili plemstvom u okolici Križevačke županije. Bit će predstavljeni i priručnici (tj. pomagala) korisni za proučavanje plemstva navedene županije. S obzirom na navedeno, pregled historiografije biti će podijeljen na tri cjeline:

- Studije o plemstvu Križevačke županije u srednjem vijeku,
- Studije o plemstvu okolnih područja,
- Priručnici.

Dakako, ovdje neće biti obuhvaćena sva literatura koja nam može dati podatke o plemstvu križevačke županije, jer je rad prvenstveno usmjeren na onu literaturu koja je o tom plemstvu dala najviše podataka te na radove koji su nastali u najnovije vrijeme. U tom kontekstu odmah treba istaknuti da je tematiku plemstva srednjovjekovne Križevačke županije i njegovih posjeda naizravan ili neizravan način u najnovije vrijeme obuhvatilo nekoliko članaka objavljenih u časopisu koje pod naslovom *Cris* izdaje Povijesno društvo Križevci. Taj je časopis počeo izlaziti 1999. godine te je do sada objavio nekoliko rasprava i o povijesti plemstva, uglavnom promatranog u kontekstu arheoloških i topografskih istraživanja.¹¹ Samo pokretanje časopisa i dosadašnji rezultati vrijedan su prilog proučavanju ove, do sada relativno zapostavljene regije, naročito zbog toga što su prvi korak prema sustavnom istraživanju različitih aspekata povijesti toga kraja.

⁹ Marko JERKOVIĆ, *Plemstvo križevačke županije i njegovi posjedi u 14. stoljeću* (diplomski rad izrađen na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu), Zagreb, 2007.

¹⁰ U pripremi su i studije koje će biti nastavak ovog preglednog rada, u kojima će se obrađivati plemićke obitelji Križevačke županije i njihovi posjedi u srednjem vijeku.

¹¹ O tim radovima vidi dalje u radu.

Studije o plemstvu Križevačke županije u srednjem vijeku

Prva kategorija koja ulazi u ovaj historiografski pregled obuhvaća studije koje su plemstvo srednjovjekovne Križevačke županije proučavale izravno, ili neizravno, proučavajući povijest različitih krajeva te županije. Od radova čija je tematika izravno vezana uz plemićke obitelji ističe se klasična studija Vjekoslava Klaića, *Plemići svetački ili nobiles de Zempche 997.-1719.*,¹² u kojoj je autor proučio kojem je rodu ta obitelj pripadala, koji se svi njegovi članovi mogu pronaći u izvorima te koji su posjedi pripadali obitelji i njezinim ograncima. Osim toga, Klaić je otvorio i pitanje odnosa među pojedinim članovima obitelji. Ova studija, unatoč starijem nastanku, zbog pristupa problematici i rezultata, još uvijek predstavlja konkretan primjer koji na početku istraživanja plemstva Križevačke županije treba uzeti u obzir. Osim ove studije jedne određene plemićke obitelji iz Križevačke županije, postoji tek još jedna, nedavno napravljena, o obitelji Kaštelanović iz Sv. Duha, koju su istražili Pavao Maček i Ivan Jurković.¹³ Ovdje autori donose podatke o sedamdeset pojedinaca koji su pripadali Kaštelanovićima, u razdoblju od 14. do 17. stoljeća. Kataloški donose kronološki slijed dokumenata u kojima se pojedini plemići spominju, a zatim i sve podatke dostupne iz dokumenata o toj osobi. Autori donose genealoške podatke, zatim i podatke o službama koje su plemići obavljali, vezama s drugim obiteljima i ostale biografske podatke. Osim toga, vrlo je vrijedan uvodni dio, u kojem objašnjavaju razna pitanja o imenima i terminima vezanim uz Kaštelanoviće, a upućuju i na izvore koje su koristili u istraživanju. Ta rasprava temelj je za daljnje proučavanje navedene obitelji, ali pokazuje i kako pristupiti početnim istraživanjima plemstva određenoga kraja. Upravo kataloškim skupljanjem svih podataka koje iz izvora dobivamo o pojedinim plemićima ili plemićkim obiteljima/rodovima te identifikacijom tih plemića, stvara se čvrsta osnova za proučavanje različitih pitanja vezanih uz plemstvo, poput onih o rodovskoj koheziji, obiteljskim strukturama i sl.

Osim tih autora, ostali su pojedine plemićke obitelji promatrali uglavnom samo kroz prizmu proučavanja privilegiranih društvenih skupina (npr. *iobagiones castri* ili predijalci) te upravo zbog takve naravi istraživanja nisu radili detaljne genealoške studije ili se bavili odnosima među pojedinim članovima obitelji. Osim toga, dio autora povijest je plemstva ove regije proučavao usputno, raspravljajući o njemu u kontekstu prikazivanja povijesti pojedinih krajeva Križevačke županije općenito.

Radovi autora koji su pojedine plemićke obitelji proučavali u kontekstu istraživanja nižega plemstva i srodnih skupina imaju veliku vrijednost jer su obradili problematiku njihova društveno-pravnog položaja, ali i odnose moći proučavajući je li i koliko je njihov status ovisio o kontaktu s velikaškim obiteljima. U tom kontekstu važne rezultate dala su istraživanja Josipa Adamčeka i Árpáda Nógrádyja o plemstvu iz okruga Rovišće te Josipa Buturca o povijesti toga kraja. Adamček je proučavao nastojanja nižih plemića za održanje njihovih privilegija i borbu protiv velikaša na

¹² Vjekoslav KLAJČ, *Plemići svetački ili nobiles de Zempche 997.-1719.*, Zagreb, 1913.

¹³ To je studija: Pavao Maček – Ivan Jurković, *Rodoslov plemića i baruna Kaštelanovića od Svetog Duha (od 14. do 17. stoljeća)*, Slavonski Brod, 2008. Studija je u trenucima izrade ovog članka u pripremi za tisak te se ovim putem zahvaljujem autorima na uvidu u tekst prije objavljivanja.

kraju 14. i početkom 15. st.¹⁴ Ukratko je prikazao postanak rovišćanske plemićke općine, naveo predije koji su na tom području postojali te otvorio pitanje načina pretvorbe predija u privatne posjede. Adamčeku je ipak glavna tema bio sukob rovišćanskog nižeg plemstva s Martinom Držanićem (Márton Ders) iz plemićke obitelji Sredičkih (Szerdahelyi), koji je tu skupinu nastojao pretvoriti u obične kmetove. Odnos te obitelji, prvenstveno Martina Držanića prema nižim plemićima u Rovišću obradio je i Árpád Nógrády.¹⁵ On je istražio na koji je način obitelj Sredičkih dobila u vlasništvo tvrđavski županat (*comitatus castri*) Rovišće. Autor promatra i kako se Martin Držanić Sredički ponašao kao vlasnik Rovišća te kako se vlast te obitelji odrazila na društveni status jobagionâ (*iobagiones castri*, tj. gradokmetovi; u prijevođu članka s mađarskog na hrvatski rabljen je termin «tvrđavski kmetovi»), odnosno nižih plemića iz Rovišća. Raspravlja i o pitanju je li gospodar posjeda imao ovlasti podizati namete podanicima vlastitom voljom te kakvu je ulogu u tim odnosima imao kralj. Oba su autora došla do donekle različitih zaključaka. Adamček zaključuje da je otpor rovišćanskog nižeg plemstva tijekom 15. st. završio neuspjehom i da su Držanići uspjeli ukinuti njihovu plemićku općinu. S druge strane, Nógrády zaključuje da unatoč sukobima između rovišćanskog nižeg plemstva i Martina Držanića Sredičkog oko količine pristojbi i visine poreza, rovišćanskom nižem plemstvu nije prijetila opasnost potpunog degradiranja u obične kmetove, ali da su posjede mogli zadržati tek uz teže poreze, što je zasigurno utjecalo na njihov realni položaj. U tom kontekstu zaključuje i da je kralj, prihvaćajući stvarno stanje i društvene odnose u Rovišću, prepustio ovlasti oko oporezivanja vlasniku posjeda, oslanjajući se na njegovu prosudbu. Adamčekovo i Nógrádyjevo neslaganje oko sudbine rovišćanskog nižeg plemstva upozorava na kompleksnost problematike odnosa velikaških obitelji i nižeg plemstva te zapravo pokazuje da je potrebno daljnje istraživanje odnosa moći na tom području. Unatoč tome, njihova istraživanja pridonose proučavanju tematike plemstva Križevačke županije; ona upozoravaju ne samo na pitanje načina stjecanja posjeda i upravljanja njima od pojedinih plemićkih obitelji, nego razrađuju problematiku postojanja i društveno-pravnoga položaja nižeg plemstva te pokazuju kakve su mogućnosti interpretacije društvenih odnosa rovišćanskoga kraja. Ta proučavanja plemstva iz Rovišća nadopunjuju i istraživanja Josipa Buturca. On je u knjizi o Rovišću,¹⁶ kojoj je osnovna namjera bila dati faktografski pregled povijesti Rovišća od srednjeg vijeka do modernog vremena, dao i neke podatke o nižem plemstvu i njegovim posjedima. Nastojao je ustanoviti tko je činio niže plemstvo rovišćanskoga kraja, za koje je istoznačno upotrebljavao termine *iobagiones castri* i predijalci. Ta terminološka nesigurnost upućuje na problematiku društvenoga položaja te skupine koji se u različitim razdobljima mijenjao. Autor je dao pregled zemljišnih transakcija između onih za koje je smatrao da pripadaju u navedeni plemićki sloj. Buturac je ovdje nastojao na konkretan način utvrditi plemiće i njihove posjede te je stoga to

¹⁴ Josip ADAMČEK, "Rovišćanski predijalci", *Historijski zbornik*, 29.-30., 1976.-1977., 151.-159.

¹⁵ Árpád NÓGRÁDY, "Obitelji Szerdahelyi i Rovišće", u: Milan KRÚHEK (ur.), *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102.-1918.*, Zagreb, 2004., 65.-73.

¹⁶ Josip BUTURAC, *Rovišće*, Rovišće, 2003.

istraživanje bitan iskorak pri provedbi preliminarnih istraživanja za daljnje proučavanje plemstva Križevačke županije.

Plemstvo drugih krajeva Križevačke županije na žalost nije obrađeno toliko koliko je plemstvo iz Rovišća, ali ipak postoji nekoliko radova koji daju pojedine podatke. Ta skupina radova prije svega, izravno ili neizravno, pokazuje društvenu i političku moć plemstva regije koja se obrađuje. Brojnošću radova koji su tematiku plemstva obuhvatili izravno ili neizravno najviše je zastupljena križevačko-kalnička regija, odnosno kalnički kraj i krajevi u okolici Križevaca. Josip Buturac proučavao je povijest kraja oko Gornje Rijeke¹⁷ i pokušao ustanoviti pod koje je upravne jedinice Gornja Rijeka pripadala u srednjem vijeku (prvotno pod Županiju Veliki Kalnik, a kasnije pod Križevačku županiju), ali i pojedine privilegirane društvene skupine (predijalci i *iobagiones castri*) koje su bile vezane uz Gornju Rijeku. Buturac ovdje nije išao u dubinu objašnjavanja društvenih procesa nego je samo dao osnovne informacije iz diplomatskih izvora o plemstvu. Ta su istraživanja na tragu onih o rovišćanskom nižem plemstvu (Adamčevskih i Nógrádyjevskih, a djelomično i njegovih), ali ovdje Buturac nije ulazio u raspravu o društvenom ili pravnom položaju nižega plemstva Gornje Rijeke nego je nastojao samo utvrditi koji su plemići pripadali navedenoj skupini. Tako se njegovi podaci o plemstvu tog kraja trebaju uzeti kao početni, a buduća istraživanja te tematike trebaju pokušati identificirati sve plemstvo Gornje Rijeke, a zatim i odrediti njihov društveni položaj. Poviješću plemstva kalničkoga kraja bavila se i Lelja Dobronić.¹⁸ Ona je proučavala društveno-pravni položaj kalničkih «plemenitaša», tj. nižeg plemstva kalničkoga kraja. Proučavala je koje su sve privilegije oni imali, na koji su ih način nastojali zadržati te koji srednjovjekovni i ranomoderni izvori to potvrđuju. Autoričina se istraživanja od Adamčevskih i Nógrádyjevskih razlikuju jer je naglasak stavljen na problematiku održavanja privilegija koji su izravno proizlazili iz kraljevske vlasti, a ne na odnos s velikaškim obiteljima. Međutim, sva tri istraživanja povezuje problematika društveno-pravnoga položaja nižeg plemstva, koji je promotren na različite načine. Ako ovim istraživanjima još pribrojimo i Buturčeva, u kojima je upozorio na problematiku postojanja nižeg plemstva Rovišća i Gornje Rijeke, dolazi se do zaključka da je dio autora pokrenuo i dijelom odgovorio na različita pitanja vezana uz tu plemićku skupinu. Međutim, do sada se takva istraživanja nisu razvila kao poseban trend; odnosno, na žalost, ne postoji sustavno istraživanje nižega plemstva, nego su to izdvojene studije, što se, i općenito, nameće kao temeljni problem u proučavanju plemstva Križevačke županije. Istraživanja plemstva toga kraja nadopunjuje i članak Zorislava Horvata *Neki novi pogledi na burg Mali Kalnik*,¹⁹ gdje je osim rekonstrukcije burga Malog Kalnika, donio i nekoliko podataka o njegovim vlasnicima i vlasnicima istoimenoga posjeda. Ti podatci mogu poslužiti kao pomoć u utvrđivanju plemića u ovome kraju.

¹⁷ ISTI, *Povijest Gornje Rijeke i okolice*, Gornja Rijeka, 1979.

¹⁸ Lelja DOBRONIĆ, *Kalnički plemenitaši*, Križevci, 1998. U ovoj knjizi autorica osim o plemstvu donosi i neke podatke o kalničkim župama, «plemenitim» selima (to su sela u kojima je živjelo kalničko niže plemstvo) te o školovanju nekih kalničkih plemića u ranomodernom razdoblju.

¹⁹ *Cris – časopis Povijesnog društva Križevci* (dalje *Cris*), 6./1., 2004., 19.-26.

U radove o križevačko-kalničkom kraju uklapaju se i radovi o utvrđi Čanjevo te o nekim drugim mjestima. Tatjana Tkalčec u članku *Stari grad Čanjevo*²⁰ iznijela je opis srednjovjekovnoga grada Čanjeva, ukratko objasnila kontekst gradnje gradova u srednjem vijeku te dala pregled podataka o srednjovjekovnim vlasnicima posjeda i utvrde. Članak je za ovu temu koristan zato što daje faktografski pregled vlasnika Čanjeva te daje mogućnost daljnjeg otvaranja problematike koje su plemićke skupine bile vezane uz ovaj posjed i što je taj posjed njima značio u ekonomskom i društvenom smislu. O Čanjevu nekoliko podataka donose i Luka Bekić i Janja Sekula u članku *Prilog istraživanju posjeda i utvrde Čanjevo*,²¹ gdje su predstavili neke rezultate novih povijesnih i arheoloških istraživanja. Članak donosi podatke o vlasnicima Čanjeva te je stoga koristan i za tematiku plemstva. Kraj oko Križevaca u svojim je istraživanjima obuhvatio i Ivan Peklić koji je u članku *Poljana križevačka*²² donio podatke o životu u Poljani nedaleko od Križevaca od prvog spomena u izvorima (1267. g.) do suvremenog doba. Za tematiku plemstva Križevačke županije i njegovih posjeda važno je nekoliko podataka koje autor donosi o osobama, tj. plemićima koji su bili vezani uz Poljanu u srednjem vijeku. Ranko Pavleš u članku *Apatovec, Cerovo brdo i neki susjedni posjedi u srednjem vijeku*,²³ istražio je koji su bili vlasnici, granice i toponimi četiriju posjeda u dolini potoka Glogovnice sjeverno od Križevaca. Nastojao je što točnije ustanoviti koja su sve naselja obuhvaćena navedenim imanjima. Taj je članak primjer na koji način pristupiti početnim topografskim istraživanjima, a iako se ne bavi tematikom plemstva, za nju je koristan jer donosi neke podatke koji se mogu iskoristiti prilikom određivanja susjednih plemićkih posjeda na ovom dijelu Križevačke županije.

Plemstvo Cirkvene i Vrbovca proučavao je Josip Buturac. On je u radu *Iz prošlosti Cirkvene i okolice*²⁴ dao pregled povijesti Cirkvene od srednjega vijeka do modernoga vremena. Autor se bavio i proučavanjem pripadnosti Cirkvene u administrativnom smislu u srednjovjekovnom razdoblju, tj. kojoj je županiji i arhidakonatu ona pripadala u tom razdoblju. Bavio se i proučavanjem plemićkoga posjeda Cirkvena i pokušao ustanoviti rodoslovlja plemićkih obitelji Mikčec i Štefanović, koje su posjedovale Cirkvenu ili posjede u okolici, te utvrditi koji su još posjedi bili vezani uz te obitelji. Osim rodoslovlja navedenih obitelji proučavao je i njihove međusobne odnose. Iako Buturac nije napravio detaljne studije o tim obiteljima kao što je za Svetačke učinio Klaić, podatci koje on donosi o tim obiteljima prvi su korak u daljnjem proučavanju plemstva toga kraja. Buturac je napisao i povijest Vrbovca, gdje je istražio političko-crkvenu upravu i društveni život vrbovečkoga kraja od srednjeg vijeka do modernog vremena.²⁵ Srednjovjekovni dio njegove povijesti Vrbovca odnosi se na političku i društvenu upravu istoimenog posjeda, ali i posjeda u okolici. U sklopu toga istraživao je koje su plemićke obitelji bile vlasnici tih posjeda, ali i u kakvim su međusobnim odnosima one bile. Autor je ovdje dao vrlo

²⁰ Cris 4./1., 2002., 18.-25.

²¹ Cris 6./1., 2004., 73.-83.

²² Cris 4./1., 2002., 33.-43.

²³ Cris 6./1., 2004., 35.-46.

²⁴ Josip BUTURAC, *Iz prošlosti Cirkvene i okolice*, u: *Križevački zbornik*, 2., 1982., 93.-115.

²⁵ ISTI, *Vrbovec i okolica 1134.-1984.*, Vrbovec, 1984.

koristan pregled vlasnika tih posjeda, što se nameće kao dobar kontekst unutar kojega valja promatrati npr. moć pojedinih obitelji, kako su one utjecale jedne na drugu itd.

Povijest plemstva garešničkog i moslavačkoga kraja obuhvaćena je u nekoliko rasprava. Juraj Ćuk proučavao je povijest Garića i Garešničke županije, ali u tom je kontekstu nastojao ustanoviti i koji su sve plemićki rodovi bili povezani s tim krajem te koji su im posjedi pripadali.²⁶ Ćuk nije radio detaljne analize različitih pitanja vezanih uz ovo plemstvo, i to zato što mu je namjera bila samo identificirati plemićke rodove i njihove posjede. Takav pionirski rad sam je po sebi vrijedan pa ga treba uzeti u obzir na razini početnih istraživanja. Proučavanjem plemstva moslavačkoga kraja bavio se Marko Bedić, koji je objavio zanimljiv popularno-stručni rad o Čuporima Moslavačkim.²⁷ To nije detaljna genealoška studija plemićke obitelji koja bi se bavila i specifičnim pitanjima poput unutarobiteljskih odnosa i sl., ali autor donosi podatke o usponu nekih članova obitelji u hijerarhiji političke vlasti i o kontaktu Moslavačkih sa crkvenim institucijama (pavlinskim samostanom u Gariću i franjevačkim u Podgrađu). Iako taj članak (na žalost) u većini slučajeva ne donosi reference o citiranim primarnim izvorima, njegovi podaci mogu se uzeti u obzir kao početna osnovica za daljnje proučavanje Čupora Moslavačkih. Iz toga kraja vjerojatno je po imenu najpoznatija obitelj iz Paližne (Palešnika), i to zbog vranskoga priora Ivana od Paližne, o kojem postoji nekoliko radova koji su se bavili njegovom karijerom. Reprezentativni radovi o tom pitanju jesu klasična studija Ivana Kukuljevića,²⁸ koji je njegovu karijeru promatrao u kontekstu povijesti ivanovaca i političkih zbivanja, a zatim i radovi Eduarda Perićića,²⁹ Nevena Budaka³⁰ i Lelje Dobronić.³¹ Perićić je vrlo detaljno prikazao problematiku političkih odnosa s kraja 14. st. i u tom kontekstu nastojao promotriti aktivnosti Ivana od Paližne. Bavio se i odnosima Ivana od Paližne s drugim hrvatskim i slavonskim velikašima. Perićić se međutim nije detaljnije bavio Ivanovom obitelji nego isključivo rekonstrukcijom Ivanovih aktivnosti. Budak je u svom članku o Ivanu od Paližne također donio podatke o Ivanovoj karijeri, ali i o njegovoj obitelji i političkim događajima u koje su članovi te obitelji bili upleteni. Budak donosi i genealogiju te obitelji i upozorava na problematiku uspostavljanja rodbinskih veza s još nekim članovima iz istog roda. Lelja Dobronić, proučavajući povijest viteških redova, donijela je i podatke o aktivnostima Ivana od Paližne, uklapajući ih u kontekst vremena unutar kojeg je djelovao. Ista autorica se u drugom članku³² bavila i obitelji iz Paližne, promatrajući je u kontekstu odnosa s garićkim pavlinskim samostanom.

²⁶ Juraj ĆUK, *Stara prošlost Garića i njegova kraja*, Bjelovar, 1934.

²⁷ Marko BEDIĆ, Čupori Moslavački, *Kaj – časopis za književnost, umjetnost i kulturu* (dalje *Kaj*), 28./3., 1995., 53.-67.

²⁸ Ivan KUKULJEVIĆ, "Priorat vranski sa vitezi i templari i hospitalci u Hrvatskoj", *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 81., 1886., 1.-80. O Ivanu naročito vidi: 63.-66., i 68.-79.

²⁹ Eduard PERIČIĆ, "Vranski prior Ivan od Paližne i Petar Berislavić", *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, 18., 1971., 239.-321.

³⁰ Neven BUDAK, "Ivan od Paližne, prior vranski, vitez Sv. Ivana", *Historijski zbornik*, 42., 1989., 57.-70.

³¹ Lelja DOBRONIĆ, *Viteški redovi*, Zagreb, 1984. O Ivanu od Paližne vidi 125.-133.

³² ISTA, "Svetište Majke Božje Garičke i plemići iz Paližne", *Kaj*, 31./1., 1998., 69.-78.

Istražila je problematiku postanka i razvoj toga samostana te njegove veze s navedenom plemićkom obitelji. Ukratko donosi pregled karijere Ivana od Paližne, a zatim pokazuje kako je njegova obitelj imala dobre odnose s navedenim samostanom te kako je on imao vrlo veliku ulogu u vjerskom životu te obitelji.

Plemstvo podravske regije, točnije ludbreškog, đurđevačkog i koprivničkog kraja obuhvatilo je nekoliko radova u kojima je proučeno prvenstveno u kontekstu nastojanja da se ustanovi tko su bili vlasnici pojedinih posjeda. Marija Winter proučavala je povijest Ludbrega te u tom kontekstu i njegove vlasnike.³³ Povijest i društvene odnose ludbreškoga kraja proučavao je i Hrvoje Petrić, koji se osvrnuo i na plemstvo koje je u srednjem vijeku bilo vezano uz taj dio Podravine. U dva članka donio je nekoliko podataka o plemićkoj obitelji Čuz, vlasnicima ludbreškoga posjeda u srednjem vijeku.³⁴ U tim člancima autor je nastojao ustanoviti koji su pojedinci pripadali toj obitelji i koji su im posjedi pripadali. Osim toga navodi sela i naselja koja su bila dio ludbreškog veleposjeda, ustanovljuje posjede u okolici Ludbrega, ali donosi i nekoliko podataka o održavanju sajмова i školovanju na tom području te o crkvenom uređenju. Posjedom Budor u okolici Đurđevca i istoimenim plemićkim rodом bavio se Josip Buturac.³⁵ Nastojao je ustanoviti plemiće koji su pripadali plemićkom rodu Budor, koji je posjedovao posjed istog imena. Donosi osnovne podatke iz izvora o članovima te obitelji (o njihovim zemljišnim transakcijama, parnicama, i sl.), ali ne ulazi u širu problematiku, npr. međuobiteljske odnose i sl. Budorima se u posljednje vrijeme bavio i Géza Pálffy, koji je ovu plemićku obitelj proučavao u razdoblju od 15. do 18. stoljeća.³⁶ Iako se njegov, vrlo detaljan rad primarno odnosi na ranomoderno razdoblje, ipak donosi i vrijedne podatke koji se odnose na srednjovjekovni dio povijesti te obitelji. Autor je ovdje istražio članove obitelji Budor, njihove međusobne odnose te karijere nekih članova u 16. i 17. st. (Andrija, Vid i Ivan), u kontekstu političkih događaja ranomodernog razdoblja (ratovanje s Turcima). Naročito je vrijedna i genealogija obitelji koju Pálffy ovdje donosi. Đurđevački i koprivnički veleposjed proučavao je i Ranko Pavleš,³⁷ koji je u tom kontekstu nastojao ustanoviti i koji su plemići bili vezani uz taj kraj. To je zasigurno najkompletnija studija o tome kraju jer donosi ne samo podatke o vlasnicima posjeda, nego proučava i političko-društveni razvoj toga dijela Križevačke županije, a zatim i topografiju, ceste i naselja tih posjeda, ali i njihovu organizaciju i strukturu. Posjedom Martijanec bavila se Marija

³³ Marija WINTER, "Ludbreški grad i njegovi gospodari", *Podravski zbornik*, 6., 1980., 357.-369.

³⁴ Hrvoje PETRIĆ, "Ludbreg i ludbreška podravina u srednjem vijeku", *Podravski zbornik*, 21., 1995., 29.-37.; ISTI, "Društveni i gospodarski razvoj Ludbrega i ludbreške Podravine u antici i srednjem vijeku", *Kaj*, 31./2., 1998., 103.-113.

³⁵ Josip BUTURAC, "Feudalna gosпоštija i plemićki rod Budor", *Podravski zbornik*, 15., 1989., 99.-103.

³⁶ Géza PÁLFFY, "Plemićka obitelj Budor iz Budrovca u razdoblju od 15. do 18. stoljeća", *Podravina – časopis za multidisciplinarna istraživanja*, 2./3., 2003., 5.-75. Ovaj je članak zapravo prijevod Pálffyjevog članka "Egy szlavóniai köznemesi família két ország szolgálatában: a Budróci Budor család XV–XVIII. Században", *Hadtörténelmi közlemények*, 115./4., 2003., 923.-1007.

³⁷ Ranko PAVLEŠ, *Koprivničko i đurđevačko vlastelinstvo. Povijest, topografija, organizacija*, Koprivnica, 2001.

Winter,³⁸ koja je nastojala ustanoviti i koji su plemići uz njega bili vezani. O plemstvu toga kraja određene podatke daju i studije o gradu Koprivnici, koje su dijelom proučavale i plemićke obitelji koje su posjedovale taj grad prije nego je dobio privilegij slobodnoga kraljevskoga grada (1356. g.). Izdvaja se ona Nade Klaić, koja o plemstvu, u kontekstu proučavanja Koprivnice, daje najviše podataka. Ona je proučavala politički, ali i društveni razvoj toga grada, a u kontekstu toga obuhvatila je i pitanja aktivne uloge plemstva u njegovom socijalnom razvoju, odnosno proučavala koje su plemićke obitelji ili pojedini plemići posjedovali taj grad (Gisingovci, ban Mikac).³⁹ Osim na te radove izravno povezane s poviješću plemstva, valja upozoriti i na članak Hrvoja Petrića *O podravskoj historiografiji*, u kojem je predstavljena historiografija koprivničkoga, ludbreškoga i đurđevačkoga kraja,⁴⁰ a prikazani su i ovdje navedene radove koji sadrže podatke o plemstvu toga kraja. Taj je članak vrijedan zato što upućuje na literaturu koja se bavila različitim aspektima povijesti navedene regije, a koja se može uzeti u obzir u širim istraživanjima plemstva i društvene povijesti Podravine.

Ovdje još svakako valja upozoriti i na tri članka koji se nisu bavili plemstvom, ali ih se treba uzeti u obzir jer pridonose širem razumijevanju te problematike; naime, to su dvije topografske studije neplemićkih posjeda i jedna u kojoj je istražena povijest trgovišta Brezovice, ali ti radovi mogu pomoći i u lakšem ubiciranju susjednih plemićkih posjeda. U tom kontekstu valja promotriti članak Zdenka Baloga *Ecclesia beati Georgii de Glogaunicha*,⁴¹ u kojem je raspravljao o vezi župe Đurđić i župe *Beati Georgii de Glogaunicha* iz popisa župa 1334. godine koji je sastavio gorički arhiđakon Ivan te ga uvrstio u statut zagrebačkog kaptola. Ranko Pavleš u članku *Topografija dvaju posjeda križničkih redova u dolini Glogovnice*⁴² nastojao je ustanoviti koja su naselja bila dijelovi dvaju imanja uz gornji tok potoka Glogovnice te rekonstruirati što točniji tijek granice tih posjeda. Osim toga, valja upozoriti i na članak Hrvoja Petrića *Trgovište Brezovica u križevačkoj županiji*,⁴³ gdje je proučio nastanak, razvoj te nestanak trgovišta Brezovica, koje je bilo smješteno na velikokalničkom zemljoposjedu. Iako se ti radovi nisu bavili problematikom plemstva, u obzir ih valja uzeti jer su teme njihova proučavanja usko vezane uz problematiku društvenih odnosa, a time i plemstva Križevačke županije u srednjem vijeku.

* * *

Iz ovog historiografskog pregleda vidljivo je da nisu svi krajevi Križevačke županije s obzirom na problematiku plemstva historiografski jednako obrađeni te da nisu sva pitanja vezana uz ovu društvenu skupinu jednako zanimala povjesničare. Brojem radova najviše je zastupljena Križevačko-kalnička regija. Unutar nje razinom do koje se došlo u proučavanju najviše se ističe historiografija rovišćanskoga kraja. U radovima

³⁸ Marija WINTER, "Iz starije prošlosti Martijanca", *Podravski zbornik*, 3., 1977., 145.-177.

³⁹ Nada KLAJČ, *Koprivnica u srednjem vijeku*, Koprivnica, 1987.

⁴⁰ *Podravina*, 3./5., 123.-142.

⁴¹ *Kaj*, 32./6., 1999., 79.-83.

⁴² *Cris*, 7./1., 2005., 14.-23.

⁴³ *Cris*, 6./1., 2004., 27.-34.

je donekle zastupljeno i plemstvo cirkvenskog i vrbovečkoga kraja, zatim plemstvo Garešničko-moslavačke regije te plemstvo Podravine (ludbreški, đurđevački i koprivnički kraj). S druge strane, krajevi koji se nalaze na jugu, veći središnji dio Križevačke županije te njezin istočni dio nisu obuhvaćeni radovima koji su proučavali plemstvo. Dakle, jasno je vidljivo da je Križevačka županija historiografski neravnomjerno obuhvaćena u proučavanju plemstva. Također, na temelju ovog pregleda uočava se nesusstavnost u proučavanju plemstva srednjovjekovne Križevačke županije te je potrebno čvršće povezivanje do sada dobivenih rezultata. U tom smislu, kako je već istaknuto, iskorak je učinio časopis *Cris*, koji donosi vrijedne podatke o plemstvu promotrenom u svijetlu arheološko-topografskih studija, iako i on primarno obrađuje povijest križevačko-kalničke regije. Vdi se da je dio autora proučavao društveno-pravni položaj nižega plemstva i njihov odnos s velikaškim obiteljima. Drugi dio autora, proučavajući povijest određenoga kraja, neizravno se bavio plemstvom upozoravajući na njegovu aktivnu društvenu ulogu. Dio autora nastojao je ustanoviti koje su plemićke obitelji ili pojedinci imali u vlasništvu određene posjede. Istraživanja pojedinih plemićkih obitelji najmanje su zastupljena, te se svode zapravo na davno izrađenu studiju Vjekoslava Klaića o Svetačkima, zatim na studiju o Kaštelanovićima iz Sv. Duha i ne toliko opširna istraživanja o pojedinim obiteljima (Mikčecima i Štefanovićima, Čuzima iz Ludbrega ili Paližnama) koja uglavnom donose samo osnovne podatke o članovima tih obitelji.

Dakle, postojeći radovi o plemstvu Križevačke županije do određene mjere rasvijetljavaju njegovu društvenu stvarnost, ali i pružaju dosta prostora za nadopunjavanje dobivenih rezultata i širenje problematike. Ovo se prije svega odnosi na širenje istraživanja na ona područja iz kojih plemstvo još uvijek nije niti u osnovnim crtama obrađeno, zatim na potrebu identificiranja svih plemićkih obitelji iz ove županije te na utvrđivanje posjeda koji su im pripadali. Tek nakon takvih, sustavnih i sveobuhvatnih istraživanja moći će se otvoriti problematika obiteljskih odnosa, rodovske kohezije i sličnih pitanja koja su do sada bila zanemarivana. Buduća proučavanja plemstva Križevačke županije trebala bi se kretati upravo u smjeru otkrivanja tko je točno sačinjavao plemićko društvo Križevačke županije i koji su im posjedi pripadali jer se na taj način stvara temelj na kojem se može proučavati problematika koja u sebi sadrži i pitanja obiteljskih odnosa, nasljedne regulacije posjeda itd. Dosadašnje pomanjkanje takva pristupa razumljivo je jer autore nije zanimala isključivo povijest plemstva pa su podaci o njemu zapravo studije unutar šire tematike. Međutim, za buduća istraživanja društvene povijesti Križevačke županije potrebno je identificirati sve plemićke obitelji da bi društvena slika bila potpunija i da bi se dobio što veći uзорak za daljnje i šire studije plemstva i društva općenito.

Studije o plemstvu okolnih područja

Druga kategorija koja ulazi u ovaj historiografski pregled jesu studije o plemstvu u okolici srednjovjekovne Križevačke županije. Ovdje će pažnja biti usredotočena samo na najvažnije radove koji su proučavali povijest plemstva istočne Hrvatske ili srednjovjekovne Zagrebačke županije, krajeva koji su imali slične ili istovjetne druš-

tvene odnose kao i Križevačka županija u srednjem vijeku. Stoga ih valja uzeti u obzir za usporedbu pri proučavanju plemstva Križevačke županije te kao metodološke modele.

Prije svega, treba ukazati na davni rad Jurja Ćuka o plemstvu Požeške županije iz 1924. godine,⁴⁴ kojima je Ćuk napravio konkretna istraživanja i ponudio metodološki pristup u proučavanju plemstva ne samo Požeške županije, nego i plemstva općenito. Autor je proučavao genealogije plemićkih rodova Požeške županije (Borići, Boršići, Budimirovići, Desislavići...) te posjede koji su im pripadali. Iz perspektive moderne historiografije Ćukovi stavovi o političkom i društvenom razvoju zastarjeli su, što je i razumljivo, ali metodološka bi načela trebala biti uvažena na prvom stupnju istraživanja plemićkih rodova ne samo Požeške ili Križevačke, nego i ostalih srednjovjekovnih županija. Suvremen pristup i stavove o plemstvu srednjovjekovne Požeške županije dala je Marija Karbić u svojoj doktorskoj disertaciji o plemićkom rodu Borića bana.⁴⁵ Taj rad ističe se kao veliki iskorak u proučavanju ne samo plemićkih rodova istočne Hrvatske nego i u proučavanju plemstva općenito, naročito zbog metodološkoga pristupa koji se nije ograničio samo na prikazivanje povijesti roda i obitelji koje su mu pripadale, nego je istražena problematika djelovanja pojedinih članova roda, funkcioniranja i strukture roda, rodoslovlja, odnosa i kohezije unutar roda itd. Osim toga, te je disertacija korisna i zbog pregleda literature koju je autorica dala – ona je uputila na radove hrvatske, mađarske i europske historiografije o plemstvu, što je prije svega korisno u komparativnim studijama o plemstvu pojedinih krajeva.⁴⁶ Osim tih radova, pregled radova koji su se bavili plemstvom istočne Hrvatske može se naći i u članku Marije Karbić i Damira Karbića o literaturi o plemstvu toga područja.⁴⁷ Autori su prikazali stupanj istraženosti srednjovjekovnoga plemstva Požeške, Vukovarske, Srijemske i Baranjske županije. Međutim, među literaturom koju su autori naveli, mogu se pronaći i neki naslovi koje valja uzeti u obzir u proučavanju plemstva srednjovjekovne Križevačke županije.⁴⁸

⁴⁴ Juraj ĆUK, "Požeško plemstvo i požeška županija od doba prvih sačuvanih imena i naziva do polovice četrnaestog vijeka", *Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i umjetnosti* (dalje *Rad JAZU*), 229., 1924., 49.-100., i 231., 1925., 38.-101.

⁴⁵ Marija KARBIĆ, *Rod Borića bana. Primjer plemićkog roda u srednjovjekovnoj požeškoj županiji*, Zagreb, 2005. (doktorska disertacija izrađena na Sveučilištu u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest).

⁴⁶ Pregled historiografije u navedenoj se disertaciji Marije Karbić nalazi na stranicama 14-35.

⁴⁷ Marija KARBIĆ i Damir KARBIĆ, "Pregled literature o plemstvu na području Slavonije, Srijema i Baranje tijekom srednjega vijeka", *Scrinia Slavonica – godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, 1., 2001., 377.-387.

⁴⁸ U kontekstu govora o literaturi, ovdje još valja navesti i knjigu Lovorke Čoralić *Put, putnici, putovanja. Ceste i putovi u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama*, Zagreb, 1997., koja se ne bavi tematikom plemstva i njihovih posjeda, nego cestovnom povezanošću i komunikacijama te regulacijom javnog prostora u hrvatskom srednjovjekovlju. Međutim, knjiga je za tematiku ovog rada korisna zbog toga što autorica donosi opširan pregled literature među kojom se mogu pronaći djela i radovi koji su proučavali pojedine regije srednjovjekovne Križevačke županije. Tako se među brojnim naslovima mogu pronaći i radovi o topografiji Križevačke županije, radovi o prometnim vezama koji dijelom obrađuju pojedine posjede i sl. Posebice vidi poglavlje Izvori i historiografija, 15.-50., i popis izvora i literature, 175.-198.

U proučavanju društvene povijesti srednjovjekovne Zagrebačke županije, kao i u proučavanju Križevačke županije, također je uočljivo da literatura o plemstvu nije obilna. Prije svega, valja uputiti na staru studiju Emilija Laszowskog o povijesti Turopolja.⁴⁹ On ovdje donosi i mnogo vrijednih podataka o plemstvu te «plemenite općine». Proučavao je njegov društveni status, rodoslovlja i nastojanja oko očuvanja svog položaja.⁵⁰ Ova klasična studija od velike je važnosti za komparativna istraživanja plemstva Križevačke županije jer obrađuje niže plemstvo određene teritorijalne jedinice unutar Zagrebačke županije – slično kao za Rovišće ili kalničko područje u Križevačkoj županiji. S obzirom da su obje županije činile sastavni dio srednjovjekovne Slavonije jasno je i kako su pripadale istom političko-društvenom sklopu te bi usporedba nižeg plemstva navedenih krajeva bila potrebna i radi boljeg razumijevanja šireg slavonskog društvenog sustava. Od novijih radova ističem genealošku studiju Pavla Mačeka o Mikulićima iz Brokunovca i Črnkovečkima iz Črnkovca,⁵¹ u kojoj autor kataloški donosi podatke o pojedinim plemićima iz navedenih plemićkih rodova. Donosi dokumente u kojima se plemići navode, genealoške podatke, podatke o službama plemića, veze s drugim obiteljima itd. Ta je studija dio autorova šireg genealoškoga proučavanja plemstva te je usporediva s već spomenutom studijom Kaštelanovićima iz sv. Duha, koju je autor pripremio zajedno s Ivanom Jurkovićem. Obje su studije izrađene prema istim načelima, pa je i ova o Mikulićima i Črnkovečkima također dobar temelj i model u proučavanju slavonskoga plemstva. Osim ove studije, od novijih radova ističe se članak Marije Karbić i Damira Karbića o gospodarima Kostajnice.⁵² Autori su istražili koji su pojedinci i pripadajuće im plemićke obitelji posjedovali Kostajnicu u srednjem vijeku. Već je rečeno da se nekoliko radova o plemstvu Križevačke županije također bavilo utvrđivanjem vlasništva nad pojedinim posjedima pa se ovaj rad može uzeti u obzir u usporednim istraživanjima zbog metodologije rada, ali i zbog literature koja se donosi uglavnom u bilješkama.

Već sam spomenuo vlastita istraživanja koja su nastojala identificirati plemićke obitelji Križevačke županije i njihove posjede, obuhvaćajući razdoblje od 40 godina, od 1342. do 1382. godine. Isto razdoblje u svojim je istraživanjima obuhvatio i Vedran Klaužer⁵³ – to su vrlo kvalitetna preliminarne istraživanja plemstva Zagrebačke županije u kojima je identificirao veliki broj plemićkih obitelji i njihove posjede, sistematizirao literaturu o plemstvu Zagrebačke županije i iznio metodološka načela u obradi te društvene skupine. Klaužerovo dosadašnje istraživanje također je tek prvi korak za šira istraživanja plemstva te županije, međutim samo pokretanje takvog tipa

⁴⁹ Emilij LASZOWSKI, *Plemenita općina Turopolje*, Zagreb, 1910.

⁵⁰ Knjigu je temeljio na dokumentima koje je sam prethodno objavio u četiri serije: *Povjesni spomenici plemenite općine Turopolja nekoč zagrebačko polje zvane. Monumenta historica nob. communitatis Turopolje olim «Campus Zagrabiensis» dictae*, 1.-4., Zagreb, 1904.-1908.

⁵¹ Pavao Maček, *Dva stara roda Zagrebačke županije: Mikulići od Brokunovca i Črnkovečki od Črnkovca (Kosnice) s priloženim rodoslovnim stablima*, Zagreb, 2007.

⁵² Marija KARBIĆ i Damir KARBIĆ, «Kostajnica i njezini gospodari tijekom srednjeg vijeka», u: *Hrvatska Kostajnica 1240.-2000.*, Hrvatska Kostajnica, 2002., 49-60.

⁵³ Vedran KLAUŽER, *Plemstvo zagrebačke županije u srednjem vijeku* (diplomski rad izrađen na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu), Zagreb, 2007.

istraživanja dobar je temelj za sustavno proučavanje te društvene skupine i na ovom području.

S druge strane, također kao i za Križevačku županiju, povjesničari su se bavili i društveno-pravnim položajem različitih plemićkih skupina. Tako je npr. Iván Borsa pokušao ustanoviti koje sve mogućnosti imamo za istraživanje predijalaca Zagrebačke biskupije te je otvorio pitanje postanka i razvoja te društvene skupine.⁵⁴ Istu društvenu skupinu proučavala je i Magdalena Apostolova Maršavelski, koja je s pravnog stajališta nastojala ustanoviti tko su bili predijalci zagrebačkoga biskupa i po čemu su se razlikovali od nekih drugih pravno reguliranih skupina (npr. emfiteuza koji se spominju u statutu Zagrebačkog kaptola iz 1334. g.).⁵⁵ U kontekstu pravnog sustava valja upozoriti i na nekoliko vrijednih rasprava koje su se bavile pojedinim specifičnim društveno-pravnim institucijama vezanim uz život srednjovjekovnoga plemstva. To su prvenstveno radovi o instituciji djevojačke četvrtine (*quarta puellaris*), kojom se reguliralo žensko nasljedno pravo. Tu problematiku ističem jer dosadašnji radovi o plemstvu Križevačke županije nisu doticali problematiku ženske povijesti, odnosno pitanja iz života plemkinja, a povjesničari plemstva Zagrebačke županije tu su temu već otvorili. Apostolova Maršavelski instituciju djevojačke četvrtine obradila je sa stajališta pravne povijesti teoretizirajući o tome što je ta institucija bila i na koji se način uklapala u društveno-pravne odnose srednjovjekovnoga plemstva Zagrebačke županije.⁵⁶ Marija Karbić tu je instituciju proučavala djelomično s teorijskog stajališta, a većim dijelom ispitujući na koji način je ona u stvarnosti funkcionirala.⁵⁷ Od rasprava koje su se u posljednje vrijeme bavile nasljednim pravom i funkcioniranjem djevojačke četvrtine, konkretnom analizom određenog slučaja ističe se članak Suzane Miljan.⁵⁸ Ona je na primjeru turopoljske plemkinje Skolastike iz Mlake otvorila problematiku funkcioniranja ženskog nasljednog prava te kako se ono odrazilo na obiteljske odnose. Radovi navedenih autorica mogu tako poslužiti kao modeli za proučavanje toga pitanja i na području srednjovjekovne Križevačke županije.

Od radova koji su se bavili plemstvom u okolici, i koji se mogu uzeti u komparativnim istraživanjima, svakako još valja spomenuti i nekoliko studija koje su proučavale plemićke obitelji koje su se tijekom vremena doselile na područje Križevačke i Zagrebačke županije. Pavao Maček proučavao je Patačice iz Zajeze, donio abecedni

⁵⁴ Radi se o članku: Iván BORSÁ, "A Zágrábi püspökség prédiálisai a 15. század elején" [Predijalci Zagrebačke biskupije s početka 15. stoljeća], u: Antun ŠKVORČEVIĆ (ur.), *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094.-1994.* (dalje *Zagrebačka biskupija*), Zagreb, 1995., 107-115.

⁵⁵ Za raspravu o položaju predijalaca u društvu vidi autoričin članak "Neka pitanja pravnog i društvenog položaja predijalaca zagrebačkog biskupa u 13. i 14. stoljeću", *CCP*, 33., 1994., 91.-100. O tome tko su, s obzirom na pravno stanovište, predijalci a tko emfiteuzi iz statuta Zagrebačkog kaptola vidi njen rad "Neki pravni aspekti statuta zagrebačkoga kaptola", *Zagrebačka biskupija*, 153.-162.

⁵⁶ Magdalena APOSTOLOVA MARŠAVELSKI, *Quarta puellaris* po običajnom pravu Turopolja (13-16. stoljeće), *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 42./2., 1992., 141.-149.

⁵⁷ Marija KARBIĆ, "Heiratsstrategien des Kleinadels von Turopolje (Slawonien) im Späten Mittelalter", *East Central Europe*, 29./1.-2., 2002., 167.-176.

⁵⁸ Suzana MILJAN, "Quarta puellaris prema slučaju Skolastike Jurjeve iz Mlake", *Lucius*, 8.-9., 2006., 141.-148.

katalog plemića iz toga roda, njihovu genealogiju, službe (svjetovne ili crkvene) i razne ostale podatke vezane uz pojedine plemiće.⁵⁹ Pavao Maček i Ivan Jurković istraživali su Berislaviće Vrhričke koji su krajem 15. st. pred Turcima napustili Kninsku županiju i smjestili se u Turopolju. Autori donose također katalog s članovima ove obitelji, genealoške podatke te funkcije koje su obnašali članovi obitelji.⁶⁰ Također, u tom kontekstu svakako valja upozoriti i na rad Petera Sedláka o plemićkom rodu Aba iz gornje Ugarske, u kojem autor proučava rasprostranjenost posjeda i istaknute članove iz toga roda, iz kojeg je jedan dio od prve polovice 13. st. u vlasništvu imao posjed Našice. Autor upućuje i na kontakte koje su članovi te obitelji imali s plemićima s područja srednjovjekovne Slavonije, naročito u političkom smislu.⁶¹

Osim navedenih radova, svakako kao metodološki obrazac treba spomenuti i članak Hrvoja Petrića o metodologiji istraživanja demografskih kretanja na području Križevačke županije i Varaždinskoga generalata u ranomodernom razdoblju.⁶² Ovdje se, dakle, obrađuje Križevačka županija primarno u ranomodernom vremenu, područje koje se tek manjim dijelom poklapa sa srednjovjekovnom županijom. Autorov prijedlog metodološkog istraživanja odnosi se na tehniku proučavanja kretanja stanovništva praćenjem urbanog razvoja, utvrđivanjem seoske i crkvene topografije i toponimije toga područja, procjenjivanjem ljudskog potencijala te praćenjem unutrašnjih i vanjskih migracija. Za proučavanje srednjovjekovnoga plemstva može se u obzir uzeti komparativan pristup koji proizlazi iz potrebe motrenja povijesnog kontinuiteta određenih procesa. Naime, autor predlaže da se utvrde promjene u veličini posjeda, nazivima i vlasnicima tih posjeda, tj. da se utvrdi tko su bili vlasnici u srednjem vijeku, a tko u ranomodernom razdoblju, i da se vidi jesu li to iste obitelji. To može pomoći u utvrđivanju vlasništva nad pojedinim posjedima, ali i u praćenju kontinuiteta tog vlasništva.

Ovaj kratki pregled pokazuje da i ovdje, kao i u slučaju historiografije izravno vezane uz srednjovjekovnu Križevačku županiju, postoji malo radova koji su nastojali identificirati plemstvo sjeverne i istočne Hrvatske, ili onih koji su nastojali pratiti kontinuitet vlasništva nad pojedinim posjedima. Isto kao i u proučavanju Križevačke županije, nekoliko se autora usmjerilo proučavanju pravnih aspekata u životu srednjovjekovnoga plemstva (i društva općenito). U tom kontekstu, treba reći da je historiografija plemstva Zagrebačke županije učinila važne korake u proučavanju plemkinja (istražujući instituciju djevojačke četvrtine), a za Križevačku županiju takvih radova nema. Najveći iskorak napravila je studija Marije Karbić o rodu Borića bana, u kojoj je autorica osim posjedovnih odnosa istražila i specifična (antropološka i so-

⁵⁹ Pavao MAČEK, *Rod Patačića od Zajezde. Rodoslovna rasprava*, Zagreb, 2004. Uz to vidi i prilog "Rodoslovno stablo" s genealogijom roda.

⁶⁰ Pavao MAČEK-Ivan JURKOVIĆ, "Rodoslov Berislavića Vrhričkih i Malomlačkih (od 15. do 18. stoljeća)", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 48., 2006., 285.-341.

⁶¹ Peter SEDLÁK, "Plemićka obitelj Aba u Slovačkoj i Hrvatskoj u razdoblju 13.-14. stoljeća", *CCP*, 48., 2001., 55.-74.

⁶² Hrvoje PETRIĆ, "Istraživački zadaci, metode i tehnike istraživanja historijskodemografskih promjena na području križevačke županije i varaždinskog generalata u ranome novom vijeku", *Cris*, 3./1., 2001., 68.-74.

ciološka) pitanja vezana npr. uz koncept roda, njegovo shvaćanje i osjećaj pripadnosti takvoj obiteljskoj strukturi. Njezina metodologija nameće se kao obrazac u budućim proučavanjima plemstva.

Priručnici

Od priručnika, tj. pomagala nužnih prilikom proučavanja plemstva Križevačke županije u srednjem vijeku prije svega valja upozoriti na radove koji omogućavaju lakše ubiciranje plemićkih posjeda. To su studije koje uglavnom kataloški donose podatke o smještaju i vrsti posjeda, njihovim vlasnicima i sl. Među njima ističu se one koje su napravili Dezső Csánki i Josip Bösendorfer. Csánki je 1893. dao temeljit pregled posjeda i mjesta koja je u srednjem vijeku obuhvaćala Križevačka županija te vlasnika tih posjeda. To je vrlo važna studija *Körösmegye a XV-ik században* [Križevačka županija u 15. stoljeću].⁶³ Ovdje je autor obradio prvenstveno 15. stoljeće, ali dao je podatke o mjestima, posjedima i njihovim vlasnicima i u ranijim stoljećima ili nešto kasnijem vremenu. Csánki je u svom drugom djelu na isti način obradio i ostale županije u današnjoj Slavoniji, Srijemu i Baranji: Srijemsku, Baranjsku, Požešku i Vukovarsku.⁶⁴ Nakon njega, Bösendorfer je 1910. izdao svoje *Crtice iz slavonske povijesti*, gdje je kao šesto poglavlje pod nazivom Donja Slavonija u srednjem vijeku dao pregled gradova i posjeda koji su pripadali pod Križevačku, Virovitičku, Požešku, Baranjsku, Vukovsku i Srijemsku županiju u srednjem vijeku (s posebnim naglaskom na 15. st.) te osnovne podatke o njihovim vlasnicima.⁶⁵ Uspoređujući te studije, jasno je da je Bösendorfer zapravo prepričao Csánkija, a velikim dijelom ga i doslovno prenio, što se vidi ne samo po sadržaju nego i po strukturi iznesenih kataloških podataka. Ipak, navedene dvije studije najbolje je koristiti kombinirano – Bösendorferove *Crtice* na hrvatskom su jeziku pa ih je lakše koristiti, međutim, Csánki uz tekst donosi i bilješke koje kod Bösendorfera u najvećem broju slučajeva nedostaju. Ti radovi pomažu u proučavanju posjedovnih odnosa i daju osnovne podatke na temelju kojih se može lakše proučavati socijalna topografija toga kraja. Osim tih, vrijedni priručnici za proučavanje plemstva ne samo Križevačke županije, nego i Slavonije i Ugarske općenito, jesu oni Béle Kempelena⁶⁶ i Ivána Nagya⁶⁷ koji donose rodoslovlja, grbove i raznolike podatke o pojedinim članovima plemićkih obitelji s navedenih područja.

Neizostavno pomagalo u radu s izvorima jest i djelo *Comitatus Crisiensis* Georga

⁶³ Dezső CSÁNKI, *Körösmegye a XV-ik században* [Križevačka županija u 15. stoljeću], Budimpešta, 1893.

⁶⁴ ISTI, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, 1.-5., Budimpešta, 1890.-1941. Županije današnje Slavonije, Srijema i Baranje obrađene su u drugom svesku, koji je objavljen 1894.

⁶⁵ Puni je naziv knjige Josip BÖSENDORFER, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kraljevskog i slobodnog grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, Osijek, 1910. (izdanje pretiska: Vinkovci, 1994.) Šesto poglavlje nalazi se na str. 62.-294., a dio koji se odnosi na Križevačku županiju na str. 67.-98.

⁶⁶ Béla KEMPELEN, *Magyar nemes családok* [Ugarske plemenite obitelji], 1.-11., Budimpešta, 1911.-1932.

⁶⁷ Iván NAGY, *Magyarország családai. Czimerekkel és nemzékrendi táblákkal* [Obitelji Ugarske. Njihovi grbovi i rodoslovne tablice], 1.-12., Pešta, 1857.-1868.

Hellera, nastalo kao dio projekta «Die historischen Ortsnamen von Ungarn».⁶⁸ Ovdje se donosi popis mjesta i različite verzije njihovih imena prema objavljenim izvorima kroz povijesna razdoblja te utvrđuje koja su to sadašnja mjesta. Navodi se i je li neko mjesto u pojedinom izvoru zabilježeno kao posjed, utvrda, zemljište itd. Valja upozoriti da su u ovom svesku obuhvaćena mjesta koja su u 19. st. bila unutar granica Bjelovarsko-Križevačke županije. Stoga je podatke o nekim mjestima koja su u srednjem vijeku pripadala Križevačkoj, a u 19. st. nekoj drugoj županiji, potrebno tražiti u drugim svescima navedene serije.⁶⁹ Radi lakšeg snalaženja uz Hellera je posebice koristan i priručnik Mirka Korenčića o naseljima i stanovništvu Hrvatske,⁷⁰ u kojem autor, na temelju administrativne podjele SR Hrvatske iz prve polovice sedamdesetih godina 20. st. daje pregled kretanja stanovništva po naseljima i njihovim dijelovima prema modernim popisima stanovništva od 1857. g. do njemu suvremenog popisa iz 1971. g. Knjiga je opremljena kazalima od kojih su za ovo istraživanje posebno važna dva: Popis naselja i dijelova naselja te Popis bivših naselja i njihovih dijelova.⁷¹ Važne su i karte općina s ucrtanim imenom, tipom i granicama naselja pa taj priručnik valja koristiti zajedno s Hellerom, posebice zato jer Heller, na žalost, nema karte koje Korenčić donosi.

Od topografskih priručnika od neprocjenjive je važnosti i studija Josipa Buturca *Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. g.*⁷² Ovdje je autor predstavio navedene izvore, odnosno objasnio kontekst vremena unutar kojih su popisi nastali te objasnio metodologiju rada kojom je nastojao ubicirati objekte iz navedenih popisa. Drugi dio ovog rada donosi konkretne rezultate autorova istraživanja, odnosno ubikacije župa iz navedenih popisa. Taj je rad prije svega koristan za shvaćanje administrativno-crkvenog prostornog razmještaja, ali pomaže i u topografskim studijama te određivanju položaja nekih plemićkih posjeda ako se u izvorima spominje, npr. odnos plemića s nekom od župa iz tih popisa i sl.

U topografskom istraživanju i određivanju položaja posjeda od pomoći može biti i *Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske*,⁷³ u izdanju Muzejskoga društva sjeverozapadne Hrvatske, sekcije arheologa i preparatora, koji donosi pregled arheoloških lokaliteta iz različitih vremenskih razdoblja. Taj arheološki vodič zasigurno je vrlo koristan ne samo za arheologe, nego i u interdisciplinarnim istraživanjima toga dijela Hrvatske. Navedeni vodič jedini je koji na ovako iscrpan način

⁶⁸ Georg HELLER, *Comitatus Crisiensis*, München, 1978. Ovo je djelo 10. svezak nastao u sklopu navedenog projekta. U ostalim svescima donose se popisi mjesta i njihovi povijesni nazivi za druge županije ugarsko-hrvatske države.

⁶⁹ Vidjeti: *Comitatus Poseganensis*, München, 1975., *Comitatus Veroecensis*, München, 1976., *Comitatus Varasdiensis*, München, 1977., *Comitatus Zagradiensis*, München, 1980.

⁷⁰ Mirko KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857.-1971.*, Zagreb, 1979.

⁷¹ Abecedni imenik naselja i dijelova naselja nalazi se u šestom poglavlju, 815.-871., a abecedni imenik biših naselja i dijelova naselja u sedmom, 873.-895.

⁷² Josip BUTURAC, *Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. g.*, Zagreb, 1984. (poseban otisak iz *Starina* 59), 43.-107.

⁷³ *Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske* (drugo, dopunjeno izdanje), Bjelovar, 1997.

donosi informacije o arheološkim lokalitetima sjeverne Hrvatske.

Među pomagalima za proučavanje plemstva i njihovih posjeda ističu se ona Pála Engela. Prvenstveno to je o CD-ROM izdanje *Hungary in the Late Middle Ages*,⁷⁴ odnosno interaktivna karta Ugarske i Slavonije iz 15. stoljeća. Autor je utvrdio lokacije mjesta i posjeda koji se spominju u srednjovjekovnim izvorima te uz kartu donio i bazu podataka koja sadrži različite podatke o posjedima, npr. tko su bili njihovi vlasnici, koji su njihovi današnji nazivi itd. Karta donosi i podatke o vrsti vlasništva nad posjedima, odnosno ustanovljuje jesu li oni pripadali svjetovnim ili crkvenim institucijama te stoga taj Engelov priručnik nije samo topografska rekonstrukcija ugarskog i slavonskog područja koja uvelike olakšava prostorno snalaženje prilikom rada s izvorima, nego i djelo od iznimne vrijednosti za proučavanje vlasničkih odnosa na tome području. Osim ovog pomagala, Engelova arhontološka istraživanja te istraživanja plemićkih genealogija objavljena su u priručnicima *Magyarország világi archontológiája 1301.-1457.* [Svjetovna arhontologija Ugarske 1301.-1457.] i *Középkori Magyar genealógia* [Srednjovjekovna ugarska genealogija].⁷⁵ U prvom djelu Engel je dao pregled osoba koje su obnašale funkcije vlasti u Kraljevstvu, što se može iskoristiti i pri proučavanju plemićkih obitelji Križevačke županije, čiji su članovi participirali u hijerarhiji vlasti. U drugom radu iznose se genealogije različitih ugarskih, hrvatskih i slavonskih plemićkih rodova i obitelji. Među njima se nalazi i nekoliko obitelji iz Križevačke županije: obitelj Cudar (podrijetlom iz Boršodske županije, ali s posjedima u Križevačkoj županiji), Čupori Moslavački iz roda Moslavačkih, Kaštelančići iz Sv. Duha, Lipovečki (de Surdis), Ludbreški iz roda Čuz, Ludbreški iz roda Pec, Mikčevići iz roda Akoš, Nelipići iz Dobre Kuće iz roda Hrvatinića, Pehar (radi se o stranoj obitelji koja je imala posjede i utvrdu Stupčanicu u Križevačkoj županiji), Svetoivanski (Berivoj-svetoivanski), «Szenternei»⁷⁶ i Zdenački iz roda Pek. Valja naglasiti da su Engelove genealogije zapravo njegov radni materijal, koji zbog autorove smrti nije završen. Zbog toga sve genealogije nisu potpune, međutim podaci zabilježeni u njima i unatoč tome vrlo su precizni.

Osim navedenih studija, kao dobar priručnik za proučavanje plemstva može poslužiti i rad Josipa Buturca koji donosi regeste izvora za povijest grada Križevaca i okolice od srednjeg vijeka do prve polovice 20. st.⁷⁷ U uvodu je autor dao i faktografski pregled povijesti grada Križevaca i okolice u navedenom razdoblju, ali i osnovne podatke o nekim plemićkim posjedima. Glavni dio rada ipak su regeste križevačkih dokumenata koje je autor smatrao najvažnijima za povijest grada. Te regeste su, dakle, prije svega usredotočene na izvore za povijest grada Križevaca, a ne plemstva, ali s obzirom na aktivnu društvenu ulogu plemstva među njima se mogu pronaći i podaci koji izravno

⁷⁴ Za punu referencu vidi bilješku 5.

⁷⁵ Navedeni Engelov arhontološki priručnik objavljen je kao knjiga *Magyarország világi archontológiája 1301.-1457.* [Svjetovna arhontologija Ugarske 1301.-1457.], Budimpešta, 2001., a zatim i u CD-ROM izdanju. Zajedno s ovim izdanjem na CD-ROM-u objavljeno je i Engelovo djelo *Középkori Magyar genealógia* [Srednjovjekovna ugarska genealogija].

⁷⁶ Tako ih naziva Engel, međutim to je rod kojem ne doznajemo ime u izvorima. Szenternei ili Guščerovečki ogranak su toga roda, tj. obitelj sa središnjim posjedom Guščerovcem.

⁷⁷ Josip BUTURAC, *Regesta za spomenika Križevaca i okolice 1134.-1940.*, Križevci, 1991.

ili neizravno govore o odnosu grada i plemstva iz okolice. Regeste dokumenata za povijest križevačko-kalničke regije donosi i Zdenko Balog u svojoj knjizi *Križevačko-kalnička regija u srednjem vijeku*.⁷⁸ On se ovdje, također, nije bavio problematikom plemstva, a regeste koje donosi samo su manji dio, odnosno prilog te knjige. Međutim, te regeste, kao i rezultati njegovih proučavanja društvenog razvoja navedenoga područja mogu se iskoristiti u širem, tj. interdisciplinarnom proučavanju plemstva Križevačke županije.

Neizostavan dio u proučavanju plemstva jesu njihova heraldička obilježja. Važan priručnik te vrste jest djelo Ivana Bojničića *Der Adel von Kroatien und Slavonien*,⁷⁹ u kojem je autor donio pregled grbova hrvatskih i slavonskih plemićkih obitelji, zatim heraldičke opise te kratku povijest tih obitelji. Bojničić ovdje donosi i neke podatke o uglavnom istaknutijim pojedincima iz plemićkih obitelji. Donosi podatke o sedamdesetak plemićkih obitelji podrijetlom iz srednjovjekovne Križevačke županije, ili s posjedima u njoj; npr. o obitelji Budor,⁸⁰ Čuporima Moslavačkim,⁸¹ Kaštelančićima iz Sv. Duha,⁸² Ravenskima,⁸³ Rozgonjima,⁸⁴ Tarkašićima iz Kristalovca⁸⁵ itd. Bojničićev naglasak pri istraživanju bio je uglavnom na podacima iz kasnijeg, tj. ranomodernog, razdoblja, a uočljiva je i nedosljednost u administrativno-teritorijalnom definiranju Križevačke županije. Međutim, bez obzira na to Bojničićev rad je od neprocjenjive važnosti za heraldički aspekt povijesti plemstva.

Na kraju, treba spomenuti i biografske priručnike koji donose osnovne podatke prvenstveno o pojedinim plemićima i plemićkim obiteljima. Stariji biografski priručnik *Znameniti i zaslužni Hrvati*⁸⁶ donosi osnovne podatke o nekim plemićima iz Križevačke županije koji su obnašali pojedine visoke dužnosti u hijerarhiji vlasti, npr. o Ivanu Čuzu, banu Hrvatske i Dalmacije (1356.-1358.)⁸⁷ ili o Ivanu Kaštelančiću i njegovoj obitelji iz Sv. Duha.⁸⁸ Noviji i mnogo opsežniji priručnik te vrste je *Hrvatski biografski leksikon* (HBL)⁸⁹ koji, među ostalim, donosi i podatke o različitim plemićkim obiteljima ili pojedinim plemićima iz Križevačke županije, ali i o plemićkim obiteljima i plemići-

⁷⁸ Zdenko BALOG, *Križevačko-kalnička regija u srednjem vijeku*, Križevci, 2003.

⁷⁹ Ivan BOJNIČIĆ, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, Nürnberg, 1899. (izdanje pretiska: Zagreb, 1995.)

⁸⁰ *Isto*, 23.

⁸¹ *Isto*, 31.

⁸² *Isto*, 84.

⁸³ *Isto*, 158.

⁸⁴ *Isto*, 160.

⁸⁵ *Isto*, 186.

⁸⁶ *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925.-1925.*, Zagreb, 1925. (izdanje pretiska: Zagreb, 1990.)

⁸⁷ *Isto*, str. 53.

⁸⁸ *Isto*, str. 128.

⁸⁹ To je serija unutar koje je do sad izašlo šest svezaka: HBL 1: slova A-Bi, Zagreb, 1983.; HBL 2: slova Bj-C, Zagreb, 1989.; HBL 3: slova Č-Đ, Zagreb, 1993.; HBL 4: slova E-Gm, Zagreb, 1998.; HBL 5: slova Gn-H, Zagreb, 2002.; HBL 6: slova I-Kal, Zagreb, 2005.

ma koji su podrijetlom iz drugih županija, ali su imale svoje posjede u Križevačkoj: npr. o rodu Akoš,⁹⁰ o Batthyányma,⁹¹ Cudarima,⁹² Čuporima,⁹³ Fodrocima,⁹⁴ Iločkima (nisu iz križevačke županije, ali grana su Orahovačkih, koji jesu iz te županije),⁹⁵ Grebenskima,⁹⁶ Držanićima⁹⁷ itd. Za srednjovjekovno razdoblje HBL donosi podatke o tridesetak plemićkih obitelji ili njihovim pojedinim članovima iz Križevačke županije ili s posjedima u njoj. Donose se ili osnovni biografski podatci koji mogu poslužiti kao početna točka u istraživanju nekih plemićkih obitelji, ili, u nekim slučajevima o detaljnim prikazima političkih ili društvenih aktivnosti pojedinih članova obitelji. Osim toga, HBL uz svaku biografsku jedinicu donosi literaturu i izvore o toj obitelji ili pojedinom plemiću.

III. Zaključna razmatranja

Iz ovog pregleda historiografije prije svega se uočava da zapravo ne postoji mnogo radova koji su proučavali plemstvo Križevačke županije. Oni koji su tu problematiku izravno ili neizravno istraživali dijelom su pokušali identificirati članove pojedinih plemićkih obitelji i utvrditi koji su im posjedi pripadali, a drugi su se bavili pitanjima društveno-pravnoga položaja nižeg plemstva pojedinih krajeva Križevačke županije. Te dvije skupine radova djelomično su se ispreplitale, ali nastajale su uglavnom nezavisno jedna o drugoj. Nastojanja da se identificira plemstvo Križevačke županije uspjela su za pojedine krajeve za kraće ili duže istraživano razdoblje. Druga skupina radova za pojedine je regije Križevačke županije također došla do konkretnih rezultata, prije svega u proučavanju rovišćanskog okruga (Adamček, Nógrády i Buturac). Osim toga, dosadašnja historiografija nije podjednako istraživala plemstvo svih krajeva Križevačke županije. Plemstvo sjevernog, sjeverozapadnog, zapadnog područja i dijela južnog područja srednjovjekovne Križevačke županije historiografski je donekle obrađeno, a plemstvo krajnjeg juga i istoka županije nije obrađivano.

Može se zaključiti da su proučavanja raznih krajeva Križevačke županije na vidjelo iznijela podatke o plemstvu koji dijelom odgovaraju na pitanje što je to plemstvo Križevačke županije. Međutim, kako je već rečeno, postoji dosta prostora da se rezultati tih istraživanja nadopune, ali i da se odrede parametri koje treba uzeti u obzir u idućim istraživanjima. Ona bi se zasigurno trebala kretati u smjeru nastojanja identifikacije plemića raznih krajeva Križevačke županije i otvaranja problematike odnosa tog plemstva prema njegovim posjedima te pokušaja da se ustanovi vrijednosni sustav unutar kojeg je ono živjelo. Najveći problem dosadašnje historiografije proizlazio

⁹⁰ HBL 1, str. 39.

⁹¹ HBL 1, str. 529.-530.

⁹² HBL 2, str. 752.-753.

⁹³ HBL 3, str. 133.-135.

⁹⁴ HBL, 4, str. 310.-312.

⁹⁵ HBL 6, str. 37.-38.

⁹⁶ HBL 5, str. 156.-158.

⁹⁷ HBL 3, 625.-627.

je prije svega iz sporadičnosti u proučavanju plemstva Križevačke županije, koja se uglavnom sastoji od pojedinačnih radova, a ne razvijene škole promišljanja te društvene skupine. Uz to, podatci koje dobivamo o plemstvu Križevačke županije često su razbacane informacije koje autori donose u kontekstu nekih drugih tema. Važan iskorak u tom kontekstu jest, kao što je već više puta upozoreno, časopis *Cris*, koji pokazuje tendenciju ka sustavnom proučavanju socijalne topografije i arheologije toga kraja, a možemo se nadati da će buduća istraživanja pridonijeti boljem razumijevanju toga segmenta srednjovjekovne slavonske društvene povijesti.

Nobility of the Križevci County in the Middle Ages. An Introduction into its Research and Review of Literature

Marko Jerković

Studia Croatica of University of Zagreb

Borongajska cesta 83d

10000 Zagreb

Republic of Croatia

This three-part article reviews the current state of research into the history of the nobility of the medieval Križevci County. It furthermore proposes the context in which this topic should be studied. The first part discusses the main issues concerning the nobility of the Križevci County, as well as nobility in general. In the discussion of the appropriate context for studying this social group, the author stresses the importance of the historical-anthropological approach, as exemplified by the work of Georges Duby and Erik Fügedi. He concludes that the micro-historical approach provides a better understanding of the social reality of certain regions than the standard historical approach to studying groups in general.

The second part reviews scholarly literature on the nobility of the Križevci County. The review consists of three chapters. The first chapter discusses the scholarship studying the nobility of the Križevci County directly, as a social group, or indirectly, when studying the history of the region. It furthermore examines which questions and which geographical areas within the county have intrigued the scholars the most. It is shown that the nobility of the Križevci-Kalnik region has been studied the most, followed by the studies of the nobility of the areas of Cirkvena and Vrbovec, the regions of Garešnica-Moslavina, and finally Podravina (the areas of Ludbreg, Đurđevac and Koprivnica). Best studies are, however, on the nobility of the Rovišće area. The nobility of the southern and of the most of the county's central areas received little attention from historians. Moreover, most historians studied social and legal status of lesser nobility and their relationships with more prominent noble families. Other authors stressed the active social role of the nobility, and tried to identify the owners of certain landed estates. There have been few case studies of noble families, with the exception of the old but comprehensive study of the Svetački family by Vjekoslav Klaić and the less detailed studies on the Mikčec, Štefanović, Budor, Čuz of Ludbreg, and Paližna families.

The second chapter reviews studies on the nobility of the medieval counties of Požega and Zagreb. Its aim is to offer research models and comparative cases for writing a history of Križevci nobility. The author concludes that, similar to the studies on the nobility of the Križevci County, few historians have attempted to identify noble families and kin, or to trace the continuity of the landed estates ownership. Historiography of the nobility of the Zagreb County made some important advances in studying noble women, especially concerning the institution of the *quarta puellaris*.

Of particular importance is Marija Karbić's dissertation on the kindred of the Banus Borić, in which she examined some anthropological and sociological issues related to the kindred.

The third chapter discusses the key literature providing models for studying the nobility of the Križevci County, in the first place studies by Dezső Csánki, Josip Bösendorfer, Josip Buturac, Georg Heller, Pál Engel and others scholars of medieval topography and geography of the area, as well as literature on heraldry and biography.

The results of the survey are recapitulated in the third part of the article (Conclusion).

Keywords: the Middle Ages, the Križevci County, nobility